

Strzelczyk, Jerzy

"Irland im Mittelalter. Kultur und Geschichte", Michael Richter, Stuttgart [etc.] 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/3, 600-603

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

kapitalistycznych miało charakter metaforyczny mający podkreślić podobieństwa do klas w społeczeństwach kapitalistycznych, Garland proponuje stosowanie do niewolników starożytnych terminów stan i klasa w zależności od tego, czy chcemy podkreślać specyfikę ich sytuacji, czy podobieństwo do zjawisk nowożytnych.

Iza Biezuńska-Matowist

Michael Richter, *Irland im Mittelalter. Kultur und Geschichte*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz 1983, s. 180.

Dzieje Irlandii, zarówno starsze jak i nowsze, należą do tych rozdziałów dziejów powszechnych, których ważność ogólnie się docenia, w praktyce jednak ich znajomość pozostawia się uczonym z wysp. Autor, Niemiec od lat pracujący na uniwersytecie w Dublinie i znany z kilku cennych i odkrywczych prac mediewistycznych¹, w sposób szczęśliwy kojarzy dogłębną znajomość dawnego piśmiennictwa iryjskiego i obszernej literatury naukowej (a także znajomość realiów Irlandii) z chłodnym — co nie znaczy niezaangażowanym emocjonalnie — „zewnętrznym” stosunkiem do kontrowersji iryjsko-angielskich. Przedstawiony obecnie zarys średnowiecznych dziejów Irlandii jest właściwie pierwszym w języku niemieckim.

Każda synteza dziejów kraju czy narodu, o ile ma zachować walor popularyzacji i nie „rozlać się” w mało komunikatywne kompedium, musi starannie wyważyć akcenty. Ciężar gatunkowy dziejów Irlandii a w konsekwencji — ciężar gatunkowy książki, musiał spocząć na dziejach społeczeństwa (ze względu na specyfikę celtyckich form życia społecznego) i dziejów kultury (ze względu na wyjątkową rolę mieszkańców Irlandii w propagowaniu zarówno celtycko-chrześcijańskich jak i świeckich elementów owej kultury w Brytanii i na kontynencie). Dzieje polityczne, szczególnie trudne do ogarnięcia ze względu na zdecentralizowany model życia społecznego, a także ważne skądinąd problemy gospodarki i osadnictwa, zajmują w książce miejsce podrzędne. Układ jej jest następujący: pierwszy, wstępny rozdział szkicuje w paru zdaniach rolę Celtów w dziejach Europy oraz miejsce Irlandii w obrębie świata celtyckiego. Dzieje samej Irlandii ujął Richter w trzech częściach i 10 rozdziałach. Część pierwsza zajmuje się dziejami wyspy przed przyjęciem chrześcijaństwa (do około 500 r.). W pierwszym rozdziale tej części przedstawił autor warunki naturalne wyspy, przemiany etniczne doby pradziejowej, przybycie Celtów, stratyografię społeczeństwa iryjskiego doby pogańskiej (*heroic age*) i cechy charakterystyczne wczesnego osadnictwa w Irlandii. Następny rozdział zawiera rys dziejów politycznych wyspy. Stanowi on wprowadzenie — jasne w treści i uwzględniające najnowsze badania — w skomplikowany i zmienny świat państw irlandzkich i ich federacji. Uwydatnia też sprawy stosunkowo niedawno uświadomione w nauce: ekspansję iryjską do Brytanii oraz rywalizację wielkich rodów irlandzkich o hegemonię na wyspie.

Z właściwym sobie zmysłem do ostrego formułowania problemów, niekiedy poruszając się na krawędzi paradoksu, Richter zastanawia się (s. 28 n.), w jakim stopniu można i należy wczesne społeczeństwo iryjskie traktować jako część cel-

¹ Por. zwłaszcza następujące jego prace: *Sprache und Gesellschaft im Mittelalter. Untersuchungen zur mündlichen Kommunikation in England vom 11. bis zum frühen 14. Jh.* („Monographien zur Geschichte des Mittelalters” t. XVIII), Stuttgart 1979; *Giraldus Cambrens. The Growth of the Welsh Nation*, Aberystwyth 1972, wyd. II 1976; *Mittelalterlicher Nationalismus: Wales im 13. Jh.*, [w:] *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter*, „Nationes”, t. I, 1978, s. 465—486; *Die inselkeltischen Völker im europäischen Rahmen des Mittelalters*, „Saeculum” t. XXXII, 1981, s. 273—286; *Der irische Hintergrund der angelsächsischen Mission*, [w:] *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter* cz. 1, Stuttgart 1982, s. 120—137.

tyckiej „całości”. Bardziej obiecującą drogą zdaje mu się tłumaczenie niektórych cech cywilizacji iryjskiej (a także paraleli iryjsko-indyjskich czy iryjsko-skan-dynawskich) wspólnym dziedzictwem indoeuropejskim, znacznie wyraźniej zachowanym na peryferiach, niż w centrum, którego rozwój uległ „deformacji” pod wpływem hellenizmu. W innym miejscu (s. 40 n.) Richter poddaje pod dyskusję obiegowy pogląd o politycznym chaosie w Irlandii wczesnego średniowiecza, zwracając uwagę na „powierzchniwy” charakter ówczesnych wojen, mających na celu przede wszystkim zdobycie trybutu i jeńców. Wojny tego typu toczyły się w wąskim kręgu naczelników plemiennych i ich dworów, nie naruszając zbytnio szerszej tkanki społecznej i nie powodując większych szkód gospodarczych. Sytuacja zmieniła się dopiero wraz z najazdami wikińskimi, a przede wszystkim z inwazją anglo-normańską XII wieku. W opinii wczesnego średniowiecza (najdobitniej sformułowanej przez Bedę Czcigodnego) Irlandia, mimo stanu permanentnej wojny wewnętrznej (najprawdopodobniej zreformowanej przez optykę źródeł) uchodziła za oazę spokoju i dobrobytu, wywierając nieodparty pociąg nawet u niechętnych Celtom Anglosasów.

Część druga książki omawia okres od chrystianizacji Irlandii aż do XII w. Data końcowa ma podwójne uzasadnienie: usadowienie się Anglo-Normanów w Irlandii za panowania Henryka II oraz reforma Kościoła irlandzkiego, dopiero teraz czyniąca z niego część Kościoła Powszechnego. Autor koncentruje się tu niemal zupełnie na sprawach kościelnych i kulturze. Omawiając chrystianizację Irlandii, trafnie zwraca uwagę na różne kierunki inspiracji chrześcijańskiej, nie tylko zdominowane faktycznie, ale prawdopodobnie wyparte z narodowej świadomości przez późniejszy (VII—VIII w.) renesans tradycji patrycjańskiej. W rozdziale V śledzimy triumfalny pochód chrześcijaństwa w Irlandii a później także poza jej granicami. Nastąpiło tu może zwichnięcie proporcji w jednakowym potraktowaniu postaci Kolumby Starszego (Columcille) i Kolumbana Młodszego. Ten ostatni nie należy w gruncie rzeczy do dziejów Irlandii, lecz Galii merowińskiej; rozpoczyna on „iroszkocką historię” naszego kontynentu. Podkreślić pragniemy doskonałą choć z natury rzeczy zwięzłą charakterystykę Kościoła iryjskiego (s. 55 nn.); jego „przwiązanie do Rzymu”, jego niespotykaną w skali całego ówczesnego chrześcijaństwa dynamikę i mobilność (*peregrinatio pro Christo*). Wyjaśniano ową *peregrinatio* zwracając uwagę na wojny wewnętrzne i najazdy wikingów, na specyficzne zwyczaje i normy prawne²; Richter zapytuje prowokacyjnie czy Irlandia wczesnego średniowiecza istotnie była krajem chrześcijańskim? (s. 59 nn.) i odpowiada, że właśnie łatwość recepcji chrześcijaństwa, bezkonfliktowość tego procesu³, świadczą o niewielkim przejęciu się społeczeństwa iryjskiego nową religią. Chrześcijaństwo nie zastąpiło w sposób gwałtowny, jak gdzie indziej, porządku pogańskiego, ale wkomponowało się w życie społeczne obok elementów przedchrześcijańskich, modyfikując je powierzchownie w miarę upływu czasu. Stało się częścią składową iryjskiego „establishmentu” i nieuchronnie podlegało zeświecczeniu. Iroszkocka *peregrinatio* była zatem reakcją natur głębiej przeżywających religię i nie mogących odnaleźć się w coraz bardziej zinstytucjonalizowanym Kościele miejscowym. Reakcją nie jedyną. W rozdziale VII przedstawia autor zarówno „pozytywne” jak i „negatywne” aspekty owego zeświecczenia Kościoła: z jednej strony wzrost zna-

² Por. T. M. Charles-Edwards, *The Social Background to Irish „Peregrinatio”*, „Celtica” t. XI, 1976, s. 43—59.

³ Jak wiadomo kościół iryjski nie mógł „pochwalić się” w swym kraju tak licznymi gdzie indziej męczennikami za wiarę, co legło u podstaw wypracowanej w tym kościele ideologii męczeństwa: białego, zielonego i czerwonego. Białe męczeństwo (*baanmartre*) oznaczało porzucenie wszystkiego co komu jest drogie, zielone (*glasnartre*) — pokutę i skrucę, czerwone zaś (*deromartre*) — „znoszenie krzyża i zniszczenia (śmierci) dla Chrystusa”, czytamy w tzw. homiliarzu z Cambri (z drugiej połowy VIII w.).

czenia i ambicji hegemonialnych stolicy biskupiej w Armagh, z drugiej zaś — mało dotąd rozpoznany ruch reformatorski w Kościele, zwany Céli Dé („słudzy Boga”) lub (w starszej literaturze) ruchem kuldejskim. *Nota bene*: supozycja Richtera o możliwości nawiązania do tego ruchu postaci apostoła Karyntii i biskupa salzburskiego Wergiliusza (s. 784) oraz jego iroszkockich współpracowników (s. 91) zasługuje na bliższe rozważenie⁴.

Niezależnie wszakże od napięć i konfliktów w łonie samego Kościoła iryjskiego, wieki VII i VIII stanowiły okres szczytowych osiągnięć kultury iryjskiej i iroszkockiej⁵. W rozdziale VI Richter omawia kolejno recepcję łaciny i rozwój irlandzkiej odmiany tego języka, studia biblijne i egzegezę biblijną (w tym wglądzie Irlandia bezsprzecznie wtedy przodowała w Europie), księgi pokutne (penitencjały), początki literatury łacińskojęzycznej (zwłaszcza hagiografii), annalistykę, literaturę moralizatorsko-dydaktyczną, prawodawstwo świeckie i kościelne (zwłaszcza *Collectio canonum Hibernensis*), sztuki plastyczne i iluminatorstwo kodeksowe. Należy docenić wyważone sądy autora, wolne od czyhających na badacza tych zagadnień dwóch niebezpieczeństw — iromanii i irofobii⁶.

Ostatni rozdział drugiej części poświęcony jest okresowi wikińskiemu, który położył kres wielu osiągnięciom cywilizacji iroszkockiej (koniec VIII do początku XI wieku). Nacisk został tu położony na wydarzenia polityczne, zwłaszcza zaś na proces konsolidacji Irlandii dla obrony przed zagrożeniem z północy.

Okres następny dziejów Irlandii Richter nazywa „drugim średniowieczem” (około 1100—1500). Irlandia znalazła się wtedy pod wpływami (słabszymi i silniejszymi) Anglo-Normanów i Anglików, i była coraz konsekwentniej odcinana od łączności z kontynentem. Nie ujmuje to wszakże wagi procesom dziejącym się wówczas na wyspie. Właśnie wiek XI, gdy ustąpiło niebezpieczeństwo wikińskie, a nie zaczęło się jeszcze anglo-normańskie, był okresem najbardziej ożywionych stosunków z Europą.

Trzecia część książki stara się możliwie równomiernie objąć aspekty polityczne, społeczne, kościelne i kulturalne ówczesnych dziejów Irlandii. Władztwo angielskie na wyspie aż do końca średniowiecza utrzymywało się w stosunkowo skromnych granicach; natomiast Anglo-Iryjczycy — potomkowie feudałów anglonormandzkich, ulegający silnym wpływom iryjskiego substratu, niejednokrotnie solidaryzowali się z Iryjczykami w walce przeciw Londynowi. Zagadnienie to, ważne z szerszego punktu widzenia kształtowania się poczucia narodowego w średniowieczu⁷, zostało w niniejszej książce jedynie naszkicowane. Problemem szczególnie frapującym historyka jest zadziwiający konserwatyzm irlandzkiego życia społecznego i tradycji kulturalnych. Ocena tego zjawiska nie jest łatwa. Konserwatyzm hamował rozwój społeczny i duchowy, ale także stanowił najlepszą w warunkach Irlandii rękojmię trwałości struktur społecznych i przeciwdziałał próbom rozbicia tych struktur. Sprzeczna jest z tym wywodem końcowa uwaga autora (s. 163) o rzekomej otwartości społeczeństwa iryjskiego na wpływy duchowo-kulturalne z zewnątrz. W późniejszym („drugim”) średniowieczu raczej nie ona wybijała się na pierwsze miejsce.

⁴ Przypadająca w tym roku 1200 rocznica śmierci św. Wergiliusza z Salzburga będzie zapewne sprzyjała pogłębieniu badań nad tą niebanalną postacią.

⁵ Terminologia stosowana w pracach naukowych jest chwiejna. Termin „Iryjczycy” rezerwujemy dla mieszkańców samej Irlandii, natomiast „Iroszkoci” mogli być Iryjczykami lub pochodzić z iryjskiej diaspory na Wyspach Brytyjskich i na kontynencie. Źródła wczesnośredniowieczne używają dla określenia obu tych kategorii termin „Scot[t]i”, a Irlandię nazywają „Scot[t]ia” lub rzadziej — Hibernia.

⁶ Por. wywody i terminologię J. Dufta, *Iromanie-irophobie. Fragen um die fruhmittelalterlichen Irenmission exemplifiziert an St. Gallen und Alemannien*, „Zeitschrift für schweizerische Kirchengeschichte” t. L, 1956, s. 241—262.

⁷ Por. cytowaną w przyp. 1 pracę M. Richtera o trzynastowiecznym nacjonalizmie w Walii.

Interesująca i inspirująca książka Richtera kończy się (s. 166—171) zwięzłym, ale bardzo instruktywnym zwłaszcza dla mniej obeznanego czytelnika wykazem literatury, powiązany z bibliograficznymi przypisami do tekstu. Z wykazu tego wynika znaczny w statnich czasach wzrost piśmiennictwa naukowego dotyczącego dawnych dziejów Irlandii. Książkę zaopatrzone słowniczkiem staroiryjsko-niemieckim i indeksem, a także kilkoma mapkami i graficznym schematem społeczeństwa iryjskiego około roku 700 (s. 23).

Czytelnikowi polskiemu narzuca się porównanie książki Richtera z analogicznymi partiami historii Irlandii, pióra Stanisława Grzybowskiego⁸. Porównanie nie wypada niekorzystnie dla polskiego historyka, należy jednak zwrócić uwagę na dość istotną różnicę perspektywy dziejowej w obu ujęciach (zarys Grzybowskiego stanowi w przekonaniu recenzenta widomy rezultat oddziaływania naukowego poglądów Stefana Czarnowskiego i jego prac celologicznych). Zwążywszy obserwowany w nowszych czasach wzrost zainteresowania także u nas dawniejszymi dziejami Szmaragdowej Wypsy⁹, wolno z przekonaniem zarekomendować książkę M. Richtera także polskiemu czytelnikowi.

Jerzy Strzelczyk

Kurt Wesoly, *Der weibliche Bevölkerungsanteil in spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten und die Betätigung der Frauen im zünftigen Handwerk (insbesondere am Mittel und Oberrhein)*, „Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins” t. CXXVIII, 1980, s. 69—117.

Studium Kurta Wesoly'ego nawiązuje bezpośrednio do wydanej 100 lat temu klasycznej rozprawy K. Büchera o ludności Frankfurtu nad Menem oraz do artykułów tegoż autora o kwestii kobiecej w średniowieczu i o zawodach w średniowiecznym Frankfurcie¹; powołuje się również na artykuł J. Hartwiga o kobietach w średniowiecznej Lubece². Wesoly oparł swe badania na szerszej niż poprzednicy podstawie źródłowej; wykorzystał przede wszystkim źródła pochodzące z regionu leżącego nad środkowym i górnym Renem, sięgnął poza tym do przekazów z miast: Kolonii, Fryburga w Bryzgowii i Fryburga w Uechtgau, a także ze Strasburga, zestawiał też obszerną literaturę.

Wiadomo z opracowań zajmujących się liczebnością i strukturą ludności miejskiej na podstawie spisów podatkowych, że odsetek uiszczających podatki jako samodzielne płatniczki — głowy rodzin był weale wysoki i wynosił, jak wynika z tabeli (s. 74) — przeciętnie ponad 23%. Ze spisów nie dowiadujemy się natomiast,

⁸ S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław 1977.

⁹ Próbę naszkicowania dorobku nauki polskiej w zakresie wczesnych dziejów Irlandii i jej mieszkańców podjąłem w artykule *Iroszkoci w Europie średniowiecznej*, „Nasza Przyszłość” (w druku). Artykuł ten jest równocześnie sprawozdaniem z monumentalnej pracy zbiorowej *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter*, red. H. Löwe, cz. 1—2, Stuttgart 1982. Jako uzupełnienie do danych zawartych w wymienionym artykule można wspomnieć, że rok 1983 przyniósł pierwsze w języku polskim tłumaczenie integralnego tekstu większego zabytku piśmiennictwa staroiryjskiego (Táin Bó Cuailnge): *Táin czyli uprowadzenie stad z Cuailnge*, tłum. E. Bryll i M. Goraj, Warszawa 1983. Por. także E. Majewicz, A. F. Majewicz, *Języki celtyckie na Wyspach Brytyjskich* (seria „Nauka dla wszystkich”, nr 368), Wrocław 1983.

¹ K. Bücher, *Die Bevölkerung von Frankfurt a. Main im XIV. und XV. J.*, Tübingen 1886; tenże, *Die Frauenfrage im Mittelalter*, wyd. 2, Tübingen 1910; tenże, *Die Berufe der Stadt Frankfurt a. M. im Mittelalter*, Leipzig 1914.

² J. Hartwig, *Die Frauenfrage im mittelalterlichen Lübeck*, „Hansische Geschichtsblätter” t. XXXV, 1908, s. 36—94.